

АНДРІЇВСЬКИЙ ВІСНИК

№ 5, 2016

*Історико-богословський щорічний журнал
Рівненської Духовної семінарії
Української Православної Церкви
Київського Патріархату*

МАТЕРІАЛИ

*IV Андріївських читань
на тему:*

**"ІДЕЯ ПОМІСНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ
ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ:
проблеми і перспективи"**

*(присвячено 1000-літтю духовно-культурних
зв'язків Київської Русі та Святої Гори Афон)*

Редакційна колегія:

прот. Віталій Лотоцький,
ректор РДС, кандидат
богословських наук
(головний редактор);

диякон Віталій Кузін,
проректор з навчально-
методичної роботи,
кандидат богословських
наук;

прот. Тарас Варварук,
кандидат богословських
наук;

**ієромонах Софроній
(Бордюк),** кандидат
педагогічних наук;

прот. Володимир Тимків,
кандидат богословських
наук;

прот. Василь Рудніцький,
кандидат богословських
наук;

прот. Петро Мартинюк,
магістр богослов'я.

*Журнал заснований згідно з
рішенням педради
Рівненської Духовної
семинарії УПЦ
Київського Патріархату
(протокол №9
від 29.08.2012)*

ББК 86.372

А 65

**Видано з благословення
Високопреосвященнішого
† ІЛАРІОНА
Архієпископа Рівненського
і Острозького**

*за фінансової підтримки народного
депутата України 7-го скликання
Королюка Валентина Анатолійовича*

А 65

Андріївський вісник: історико-
богословський щорічний журнал Рівнен-
ської Духовної семінарії Української
Православної Церкви Київського Патріар-
хату // Ред. кол.: кандидат богословських
наук, ректор РДС прот. Віталій Лотоць-
кий (гол. ред.) [та ін.]. – Рівне, 2016. –
№ 5. – 288 с.

*Рекомендовано до друку
Редакційним комітетом
Видавничого відділу УПЦ КП
(протокол № 11 від 30.11.2012)*

*Статті подано в авторській редакції;
за зміст і достовірність матеріалів
відповідальність несуть автори.*

© Рівненська Духовна семінарія, 2016
© Автори статей, 2016

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Центр міждисциплінарних досліджень з питань
науки, культури і релігії при Рівненському
державному гуманітарному університеті
Українська Православна Церква
Київський Патріархат
Рівненська Духовна семінарія

запрошує вас взяти участь у роботі *IV Андріївських читань* на тему:
**«ІДЕЯ ПОМІСНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ»**
(присвячено 1000-літтю духовно-культурних зв'язків
Київської Русі та Святої Гори Афон)

Основні напрями роботи:

- *Вплив духовно-культурної спадщини Святої Гори Афон на духовне, культурне, політичне життя слов'янських народів;*
- *Проблеми становлення Помісної Церкви в Україні. Юрисдикційний статус православ'я в Україні;*
- *Освітня діяльність Православної Церкви в Україні;*
- *Національно-патріотичне виховання, як місія Церкви;*
- *Мова Священного Писання, богослужіння і молитви, як складові церковно-релігійного життя;*
- *Церква і держава на пострадянському просторі;*
- *Міжконфесійний діалог в Україні: християнський контекст;*
- *Традиція богословського мислення в Україні;*
- *Історія чернецтва в Україні: традиція та духовно-культурна спадщина.*

Обговорення відбудеться 17 травня 2016 року
в приміщенні Рівненського державного гуманітарного університету
за адресою: м. Рівне, вул. Остафова, 31б, корпус 5.

Розклад роботи:

Початок реєстрації учасників о 9.00.

Початок роботи о 10.00.

Концерт духовної музики о 13.00.

Обід о 14.00.

(Привітання 2-3 хв., доповідь до 20 хв., виступ до 10 хв., виступ з місця до 5 хв.).

Олександр Іценко,
*викладач кафедри філософії
Рівненського державного
гуманітарного університету*

**ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ БОГОСЛУЖІННЯ
У ПОЛЬСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ
(ДИСКУСІЯ Т. ТЕОДОРОВИЧА ТА П. ТАБІНСЬКОГО)**

Доктринальні основи Православної Церкви базуються на певному наборі догматів, які, як відомо, впливали з оросів Вселенських соборів IV-VIII стт., і до цих пір є непохитними істинами православної віри. Питання мови богослужіння не входить у коло догматичних (згадаємо засудження Церквою “тримовної ересі”), а тому є простір для варіацій. Кожна помісна Церква відпрацювала свої підходи до вирішення мовного питання. На сьогодні в українському православ’ї

відсутня уніфікована позиція щодо мови богослужіння. Українська Православна Церква Київського Патріархату та Українська Автокефальна Православна Церква богослужіння звершують переважно українською мовою, Українська Православна Церква – переважно церковнослов'янською, яку значна більшість віруючих вважають сакральною та сприймають як частину церковного передання. А тому ретроспективне занурення у цю проблему дасть змогу глибше зрозуміти сутність генези цієї проблематики та знайти адекватні шляхи її вирішення. Відтак, актуальним у цьому контексті є релігієзнавчий аналіз полеміки між двома православними інтелектуалами, яскравими богословами-мислителями: священиками Терентієм Теодоровичем та Петром Табінським, яка мала місце наприкінці 1926 – на початку 1927 років на сторінках потужних громадсько-церковних часописів Польщі: “За Свободу”, “Свет Истины” та “Воскресное чтение”.

Як відомо, у 1924 р. православні єпархії Руської Православної Церкви на території новоствореної II Речі Посполитої без згоди на те Московського патріарха Тихона отримали Томос на автокефальне існування від Константинопольського патріархату. Ініціатором цих процесів був польський уряд, представники якого вели активні переговори з Фанаром і якому заплатили за цю автокефалію 12 000 англійських фунтів стерлінгів [6]. Утворилась нова автокефальна одиниця – Польська Православна Церква, не визнана кіріархальною Церквою. Польська Церква мала низку невіршених проблем, однією з яких була проблема літургійного переходу на нецерковнослов'янські мови – польську, українську, білоруську, російську, чеську. Фактично ситуація полягала у наступному: православні прибічники традиції Руської Православної Церкви виступали за збереження status quo – церковнослов'янської мови богослужіння, націоналістично налаштована інтелігенція та деякі представники духовенства (І. Власовський, А. Річинський, М. Кобрин, І. Огієнко) вимагали масової “українізації” Церкви, в тому числі й у літургійній царині.

Цей курс на “українізацію” офіційно оформив себе ще у 1921 р. на Волинському єпархіальному з'їзді в Почаєві. Хоча варто зазначити, що рішення цього з'їзду приймалися далеко не одногосно, а у відповідні моменти і сам з'їзд був на грані зриву [2, с. 16]. А, наприклад, Поліський єпархіальний з'їзд у своїй постанові, щодо українізації богослужіння, зазначив, щоб вона “зовсім не вводилась на Поліссі” [3, с. 248]. При цьому, у постанові Волинського єпархіального зібрання 1935 р. уточнювалось: “...Не можна необережно проводити українізацію Служби Божої там, де нема згоди серед віруючих” [2, с. 95]. Та й самі переклади (в основному, проф. І. Огієнка), як зазначали сучасники (при чому, не лише православні, а й уніатські [12, с. 110]), завдавали “шкоди”, оскільки були “поспішними” [4]. Передсоборне зібрання 1930 р. виступило за припинення українізації церкви, а на другій сесії (1935 р.) українізація була взагалі названа “насильницькою”, велася дискусія щодо її призупинення [5, с. 396]. Тобто, як бачимо, ситуація була неоднозначною, і саме на цьому соціокультурному тлі відбувалась вищезазначена дискусія між двома шанованими богословами.

Стаття Т. Теодоровича у “За Свободу” інтерпретувалась деякими українськими православними колами як “неофіційне роз’яснення офіційного погляду” на мовну проблему Польської Православної Церкви [10, с. 5]. П. Табінський надавав великого значення тезам Теодоровича, він писав, що відповіді на “положення... проти живої мови богослужіння”, які мають місце у вищезазначеній статті, “значить... відповіді взагалі на противникам українізації” [10, с. 5]. Передумовою написання статті слугувало звернення “Володимирських українців” до влади і громадськості щодо внутрішньоцерковного устрою [7, с. 12]. Сам Теодорович вважав, що основними тезами його публікації були: “Церковнослов’янська мова – символ об’єднання православних слов’ян, душа православного богослужіння; незрозумілість слов’янського богослужіння – відносна і незначна в цілому може бути, але не може бути замінена ніякою іншою живою слов’янською мовою її висота, глибина і... богодухновенність” [7, с. 12]. Деякі волинські православні діячі вважали, що на час 20-х рр. XX ст. українська мова ще не мала усталеного канону, вона ще у процесі становлення, більше того, “йде гостра боротьба між південноукраїнським та галицьким наріччям”. Таким чином, вважалося, що тогочасна українська мова ще не має адекватних форм вираження складних “церковно-релігійних понять” та літургійно-богословських категорій [1, с. 13]. Сам Т. Теодорович свідчив про потужний резонанс, викликаний цією його статтею серед волинського духовенства та мирян з позитивними відгуками та солідаризацією з думкою богослова [8, с. 8].

Якщо вивести фабулу текстів П. Табінського, то вона зводилась до аргументу повної незрозумілості церковнослов’янської мови прихожанами. Священик пише: “Незрозумілість слов’янських текстів залежить не від змісту їх, а також не від нерозбірливого читання або співу їх, але виключено від характеру перекладу, підбору слів, їх конструкції і граматики...” [11, с. 19]. Тобто корінь проблеми був у самій церковнослов’янській мові богослужіння. Звідси богословом висновувалось: якщо тексти богослужіння наново перекласти з мови оригіналу на національні мови, то зміст стародавніх текстів стане зрозумілий усім членам церковної общини, гіперболізуючи саме комунікативну функцію богослужбової мови.

П. Табінський вважав позицію, що церковнослов’янська мова є “символом, що пов’язує всіх православних слов’ян”, на що вказував Теодорович, такою, яка не відповідає реаліям часу початку XX ст., “пустою агітаційною фразою”, оскільки і серби, і чехи практикували переклади з церковнослов’янської. Священик писав: “Людей об’єднують і зв’язують не слова, а почуття, настрої і думки, що породжують спільність у словах” [11, с. 18]. Хоча, як вказував Теодорович, наводячи конкретні історичні приклади, ні серби, ні чехи не відмовились повністю від церковнослов’янського богослужіння, а введення живих народних мов було дисперсним і носило, скоріше, місіонерсько-педагогічний характер. Т. Теодорович вважав церковнослов’янську мову “душею православного богослужіння”, його ж опонент зазначав, що такі пасажі є богословськи невиправданими, нагадуючи: “Душею православного богослужіння є Сам Христос” [7, с. 11].

Теодорович також вважав, що посилення Табінського на загально визначених у православних богословських колах науковців (професорів Є. Є. Голубінського, Г. О. Воскресенського, архієпископа Ніканора (Бровковича), митрополита Антонія (Храповицького) та ін.) щодо перекладу богослужінь некоректне, оскільки їхня позиція, стосовно саме перекладу з церковнослов'янської на інші слов'янські мови, була чітко негативною. А митрополит Антоній навіть написав позитивний відгук на вказану статтю Теодоровича, в якому повністю солідаризувався з ним [7, с. 13].

Протопресвітер Теодорович зазначає, що дуже часто рух проти церковнослов'янської мови богослужіння зароджувався у політико-націоналістичних українських колах і мав не стільки церковно-богословський та літургійний, скільки яскраво виражено політичний характер. Він вважає, що це питання виключно внутрішньоцерковного порядку і вирішуватися воно має також у церковній площині, людьми, які глибоко воцерковлені. Саме тому він відкидає звинувачення Табінського про свою, ніби, централізаторську позицію, наголошуючи, що є “невиправним соборником”, а тому й шлях вирішення мовного питання має бути соборним, де і ієрархія, і миряни мають прийти до консенсусу [8, с. 15].

П. Табінський, посилаючись на авторитет згаданого проф. Є. Голубінського, зазначав, що сам Константин Філософ (св. Кирил) відстоював “право молитись на своїй мові, розмовляти на ній” і саме на цьому принципі й ґрунтується т. зв. “кирило-мефодіївська традиція”. Теодорович же вказує на хибність такої аргументації, оскільки ця механічна екстраполяція реалій IX ст. на ситуацію XX ст. історично некоректна³⁰. Адже, – пише Теодорович, – “мова йшла про латинську мову, чужу для слов'янина”, що абсолютно не порівнянно з церковнослов'янською, при тому, що священник визнає деякі проблеми з розумінням церковнослов'янської мови мирянами. Теодорович вважає, що виходом з проблемної ситуації може бути церковно-соборне виправлення “недосконалостей церковнослов'янського перекладу”. Саме такий підхід дасть змогу зберегти внутрішньоцерковний мир, оскільки запити одної й іншої сторони конфлікту буде задовільнено: богослужіння стане більш зрозумілим при збереженні традиційності церковнослов'янського богослужіння [8, с. 15-16]. Якщо ж прибічники українізації богослужіння не приймають цієї логіки, то, вважає Теодорович, потрібно чесно визнати, що для них справа мови богослужіння має “інтерес виключно мирський, національно-політичний” і вони “байдужі до релігії й церкви” [8, с. 16]. Таким чином, зазначає протопресвітер, незрозуміло чому з боку прибічників українізації богослужіння захисникам церковнослов'янської традиції закидається “інтерес... національно-руський”, якщо самі українізатори з української інтелігенції переслідують свої національно-політичні інтереси? [8, с. 17]

³⁰ Слід зазначити, що така позиція “ретроспективної історії” є класичною методою у парадигмі т. зв. національного нарративу історіюписання і, як вважають українські професори Г. Касьянов та О. Толочко, з точки зору класичної історичної науки є некоректною.

Табінський вказував, що соціальна база активу, який виступає проти українізації – колишні представники імперської бюрократії. Теодорович пише, що в цьому є своя правда, однак вона не вся, а тому й сам аргумент необ'єктивний. Справді, як зазначає протопресвітер, серед захисників церковнослов'янської мови багато колишніх чиновників, однак він додає, що ще на Соборі 1918 р., за свідченнями митрополита Антонія (Храповицького), до нього звертались численні представники від українських селян з “вимогою залишити, тобто зберегти богослужіння на церковнослов'янській мові” [9, с. 8].

Теодорович при цьому вказує на те, що він зовсім не протиставляє єдність Церкви та богослужбової мови для слов'ян з одного боку та присутність різних культур всередині Церкви. Богослов посилається на свою статтю 1924 р. у “Воскресном чтении”, де він солідаризується з деякими аспектами у поглядах проф. Л. Карсавіна щодо “індивідуалізації церковної по культурах і націях” (тут “нація” у Теодоровича скоріше тяжіє до категорії “народу” з його, перш за все, культурними особливостями). Теодорович навіть вживає термін “націоналізація церкви”, однак цю категорію і принцип церковного управління мислитель розглядає в опозиції, і як антипод, до еклезіологічної специфіки Римокатолицької Церкви, де “все національне розчиняється і поглинається”. На думку богослова, саме церковнослов'янська мова богослужіння є одним з тих факторів, які “об'єднують племінні... церкви” [9, с. 10]. Зрештою, слід зазначити, що й сам П. Табінський засуджував позицію, коли люди “жертвують Православ'ям, відстоюючи свою культуру та самобутність”, називав це “великим гріхом”, оскільки все-таки пріоритет у цій колізії мав би бути за релігійним чинником, в силу її ціннісно-онтологічного характеру [11, с. 18].

Розійшлись у позиціях богослови й у розумінні мови різних рівнів молитви. Якщо Табінський говорить, що на вищих містичних рівнях молитви за визначенням неможливе використання “не рідної”, “архаїчної” мови, Теодорович вказує, що на рівнях “розумної” молитви, як особливої духовної форми спілкування особистості-людини і трансцендентної Особистості-Бога, вже не використовується те, що люди називають “мовою”. На такому рівні “наші молитвеники, – пише мислитель, – користувались... не прибігаючи ні до російської, ні до якої іншої “живої” мови”, оскільки такі висоти духовно-містичного досвіду не передбачають ні звуків, ні букв-символів, ні слів. У такій молитві навіть самі молитовні правила, які дані Церквою як зразки молитви, втрачають свою актуальність, відходять на другий план і з'являється “імпровізована молитва” [9, с. 10-11].

У контексті дискусії, П. Табінський вказує також і на досвід інших гілок християнства – римо-католицизму та протестантизму, в яких принципово різний підхід до мовного питання у богослужінні. Богослов констатує, що римо-католицький західний світ, з обов'язковою латиною, втрачає свій вплив на суспільство, в той час як протестантизм, який з самого початку наполягав на національних мовах богослужіння, має стійкі тенденції до зростання. На думку ж Теодоровича, такий підхід хибний як своїм редукціонізмом, так і схематизмом. По-перше, не можна зводити проблему втрати віри римо-католиками лише і

тільки до незрозумілої мови богослужіння (хоча цей фактор присутній), по-друге, постватиканський період і практика дозволу деяким місцевим Церквам (“Маріавіти”, “Народовий Костел”) богослужінь на “народних мовах” кардинально не виправили ситуацію. З іншого боку, Теодорович вказує на атомізацію та фрагментаризацію протестантського світу на “таку масу сект, які часто являють цілковитий ухил від історичного християнства...”, що призводить до розмивання, або й повної втрати внутрішньої релігійної ідентифікації, тому, вважає богослов, навряд чи це вдалий приклад [9, с. 12]. При цьому, потрібно відзначити, що й сам Табінський, посилаючись на авторитет святителя Іринія Ліонського, вказував на неприпустимість “звертатися за аргументацією віри та обряду до інаковірующих”, оскільки це, нібито, “неприпустима для богослова методологічна помилка” [12, с. 110].

Отже, обидва богослови у процесі полеміки показали високий філософсько-богословський рівень знання предмета дискусії, однак виходили з різних позицій. П. Табінський, який виходив виключно з апеляції до історії, богослужбову мову розцінював у місіонерсько-прагматичному ключі, вважаючи її лише комунікаційним засобом для передачі інформації. Т. Теодорович, не відкидаючи комунікативної функції мови богослужіння, наголошував на ширшому розумінні предмета, включаючи церковнослов'янську мову в контекст церковної культури та традиції, яка імпліцитно іманентна східно- і південнослов'янським народам, а тому розцінюється богословом як аксіологічно та сакральна навантажена. Т. Теодорович вважав, що відмова від церковнослов'янської мови як богослужбової призведе до незворотної втрати одного з глибинних пластів, у тому числі й української, культури. Можна виснувати, якщо священик Табінський дану проблему розглядав з історико-релігійнознавчих позицій, то протопресвітер Теодорович намагався показати її через призму феноменології релігії, а отже, диспутанти виходили з різних методологічних установок.

Варто зазначити, що і П. Табінський, і Т. Теодорович у кінцевому рахунку залишилися при своїх позиціях, однак полеміка їхня не була марною. Чітко викристалізувалися позиції, які репрезентували опоненти, були розставлені акценти у цій непростій внутрішньоцерковній проблемі, а тому широке коло читачів часописів, на сторінках яких відбувалась дискусія, могли визначитися зі своєю позицією перекладу богослужбових текстів чи збереження традиційної церковнослов'янської мови.

Список використаних джерел та літератури

1. Б-ч Г. Нужна ли украинизация Православной Церкви на Волыни / протоиерей Г. Б-ч // Свет Истины. – 1927. – № 3. – 15 июня. – С. 11-14.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: в 4 тт., 5 кн. / І. Ф. Власовський. – Т. IV. XX ст. – Ч. 2. – К. : Либідь, 1998. – 416 с.
3. Лабынцев Ю. А., Щавинская Л. Л. Белорусско-украинско-русская православная книжность межвоенной Польши: Исследования и публикации по материалам экспедиции / Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавинская. – М. : Индрик, 1999. – 312 с.
4. М. С. Чи це буде на користь нашій вірі і церкві? / М. С. // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 20. – 15 жовт. – С. 639-643.

5. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: у 5 тт. / С. Савчук, Ю. Мулик-Луцик. – Т. 1. – Вінніпег : Екклезія, 1984. – 616 с.
6. Стародуб А. В. Ціна питання: До 80-ї річниці з дня підписання Патріаршого і Синодально-канонічного томосу про визнання автокефалії Православної церкви в Польщі / А. В. Стародуб // Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 18-23.
7. Теодорович Т. Ответ Протопресвитера Т. Теодоровича о. П. Табинскому / протопресвітер Т. Теодорович // Свет Истины. – 1927. – № 2. – 1 июня. – С. 9-13.
8. Теодорович Т. Ответ Протопресвитера Т. Теодоровича о. П. Табинскому / протопресвітер Т. Теодорович (продолжение) // Свет Истины. – 1927. – № 3. – 15 июня. – С. 15-17.
9. Теодорович Т. Ответ Протопресвитера Т. Теодоровича о. П. Табинскому (продолжение) / протопресвітер Т. Теодорович // Свет Истины. – 1927. – № 4. – 1 июля. – С. 8-13.
10. Табинский П. К вопросу об украинизации богослужения / священник П. Табинский // Воскресное чтение. – 1927. – № 1. – 2 янв. – С. 5.
11. Табинский П. К вопросу об украинизации богослужения / священник П. Табинский // Воскресное чтение. – 1927. – № 2. – 9 янв. – С. 18-19.
12. Табинский П. К вопросу об украинизации богослужения / священник П. Табинский // Воскресное чтение. – 1927. – № 8. – 20 февр. – С. 110-112.

